

**TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI
BÖLÜMÜ**

mm

**Prof. Dr. Mine MENGİ Adına
TÜRKOLOJİ SEMPOZYUMU (20-22 Ekim 2011)
BİLDİRİLERİ**

ADANA-2012

1980 SONRASI TÜRKİYE'DE POPÜLER ROMAN

Dr. Veli UĞUR
Koç Üniversitesi
İnsani Bilimler ve Edebiyat Fakültesi
Türkçe Öğretim Merkezi
vugur@ku.edu.tr

ÖZET: Popüler edebiyat belirli formülere uygun olarak üretilen eserlerden oluşmaktadır. Bu eserlerde basmakalıp kişi ve olaylar kullanılmaktadır. Popüler edebiyatın bir başka özelliği de okuyucuların günlük hayattan kaçma ve rahatlama isteklerine cevap vermesidir. Türk edebiyatında roman, ilk yazılmaya başladığı günlerden bu yana, sürekli olarak ülke sorunlarını işlemiştir. Yansıtmacı bir edebiyat olduğu için okuyucuların beklentilerini dikkate almamış, bunun yerine kendince ciddi meseleleri gündeme getirmiştir. Yazarlar gibi akademi de popüler edebiyatı önemsememiş, eğlencelik ve gelip geçici olarak görmüştür. 1980 yılında gerçekleşen askeri darbe ülkedeki tüm sosyal siyasal dengeleri yeniden kurmuştur. Edebiyatçılar bu süreçte siyasal konuları ele almaya çekinmiş zamanla popüler edebiyata yönelmişlerdir. Popüler edebiyatın gelişmesinin bir başka önemli nedeni de okuyucuların Batılı popüler romanları okuma imkânlarının gelişmesidir. Bu dönemde eski türlere ek olarak yeni popüler türler ülkemizde gelişme göstermiştir.

Anahtar Kelimeler: Türk edebiyatı, popüler edebiyat, popüler roman.

ABSTRACT: Popular literature include works produced in accordance with a specific formulas. In these books stereotypes and similar events are used. Another feature of popular literature is giving a chance to the reader to escape and relax from daily life. Since the beginning days of the novel in Turkish literature it has continuously functioned as the reflector of the country's problems. As being a mimetic literature it has been taken it's own serious issues into account rather than the expectations of readers. The authors did not give any value to the popular literature just like academy and saw these works as recreational and temporary. The military coup in 1980 re-established all the political and social balance of the country. Authors have been wary the political issues at this process and leaned to popular literature. Another important reason for the development of popular literature is readers' better opportunities to read Western popular novels. During this period, in addition to the former genres new popular genres has been developed in our country.

Key Words: Turkish literature, popular literature, popular novel.

Giriş

Günümüz kitap piyasası incelendiğinde aşk, polisiye, bilim kurgu, siyasal kurgu gibi popüler edebi türlerin büyük sayılarda basıldığı ve satıldığı görülür. Popüler edebiyat ülkemizde –Batıda olduğu gibi- her geçen gün çok daha fazla sayıda insana

ulaşmaktadır. Bu yaygınlığına rağmen akademik olarak yeterince incelenmiş bir alan değildir. Batıda çok geç bir zamanda, İkinci Dünya Savaşı sonrasında başlamış olan çalışmalar hala akademik anlamda hak ettiği yere varamamış, ülkemizde ise akademi yakın zamana kadar bu alana dair sessizliğini korumuştur. Okumakta olduğunuz bu yazı, bahsedilen eksikliği giderme çalışmalarından biridir. Çalışmamızda öncelikle popüler edebiyatın ne olduğu üzerinde durulacak, ardından Türkiye'deki gelişiminden, özellikle de 1980 sonrasındaki yaygınlaşmasından bahsedilecektir. Bunu yaparken eskiden var olan popüler türler üzerinde kısaca durulacak, asıl ağırlık yeni türlere verilecektir.

Popüler edebiyat terimi aslen kanon dışında kalan edebi ürünleri ifade etmek için kullanılmaktadır. Ulus devletlerin eğitim alanında okunmasına izin verdiği ve teşvik ettiği eserleri ifade eden edebiyat kanonu yeni nesillerin ne tür bir ulusal bilinçle şekilleneceğini belirlemek açısından önemlidir. Bu nedenle devletler 1960 yıllara kadar popüler edebiyat ürünlerinin kanona dâhil olmasını engellemiş, bahsedilen tarihten sonra ise kısmi bir gevşeme görülmüştür.

Popüler edebiyat kanon dışı olmakla özdeşleşse de tek belirleyici özelliği bu değildir. Kanon dışında kalan ancak popüler edebiyat kategorisine girmeyen çok sayıda eser vardır. Peki popüler edebiyatı belirleyen nedir?

Umberto Eco *Kara Korsanın Gözyaşları* adlı yazısında popüler romanın okuyucunun istediği gibi biten ve bu sayede onu rahatlatan yanına dikkat çekerek "sorunsal roman" dediği türün okuyucuyu yeni açmazlara, ikilemlere yönelttiğini belirtir. "Kısacası popüler roman barışa eğilimlidir, **sorunsal roman** ise okuru kendi kendisiyle savaşım içine sokar." (Eco, Şubat 1995:51)¹. Popüler roman daha önceden belirlenmiş, yazarın da okuyucunun da bildiği bir çizgide hareket ederken, sorunsal ya da yansıtmacı diyebileceğimiz edebiyat okuyucu beklentilerini göz önünde bulundurmaz. Bu noktada popüler romanların büyük bir kısmının belirli formüllerle üretildiği gerçeği ortaya çıkmaktadır.

Formüller popüler edebiyatın pek çok türü için vazgeçilmezdir. Örneğin ilk yazıldığı dönemden günümüze kadar polisiye edebiyat sürekli aynı formülü kullanmaktadır: Romanda önce suç işlenir, sonra sıra dışı yetenekleri olan zeki dedektif ya da polis araştırma yapar ve sonuçta suçluyu ortaya çıkarır. Benzer şekilde geleneksel aşk romanları da belirli formüllerle ilerler: Yaşı on yedi on sekiz civarında olan genç ve bakire kız ile zengin orta yaşlı erkeğin yolları kesişir. İlk anda ortada aşk yoktur. Zamanla filizlenen aşk çeşitli engellerle karşılaşır. Bir ayrılık süreci yaşanır. Romanın sonunda ise mutlu son yani âşıkların evliliği sahnesi vardır. Fantastik romanlarda ise bir grup gencin önemli bir ideal uğruna bir yolculuğa çıkmaları ve yolculuk sırasında gerçek dostluğu keşfetmeleri konu edilir. Pek çok popüler türde formüller olmakla birlikte bilim kurgu, siyasal kurgu gibi kimi türler formüllere daha az bağımlıdır. Bu gibi türlerin alt türleri yine formülleri sık kullanır. Sözelimi dış düşman tehlikesini merkeze alan siyasal kurgular hep yabancıların açgözlülüğüne ve ülke kaynaklarının dayanılmaz cazibesine vurgu yaparlar. Yerli siyasal kurgularda önce düşmanların

---

¹ (Vurgular bana aittir.)

Türkiye'deki bor ve toryum gibi yeraltı kaynaklarına göz diktikleri anlatılır. Sonrasında düşman saldırısı başlar ve halk her türlü fedakârlığı yaparak düşmanı kovar. Bu sırada tekil kahramanlar da çok önemli roller alırlar.

Popüler edebiyatın bir diğer özelliği basmakalıp tipleri –*stereotip*- sıklıkla kullanmasıdır. Sürekli benzer özellikleri gösteren dedektifler, aşıklar, casuslar veya akıncılar okurun aşına olduğu bir atmosferin kurulmasına yardım ederler. Okuyucu bu sayede roman kahramanlarının nasıl davranacağını, diğer roman kişilerinden nasıl ayrılacağını önceden bilir. Örneğin polisiye romanlarda dedektif zekâsıyla, olayları ele alış biçimiyle diğer karakterlerden ayrılır. Bu sayede dedektifin okuyucudan ve diğer roman kişilerinden ayrılması sağlanır.

Popüler edebiyatın bir başka önemli özelliği de kaçış ve rahatlama sunmasıdır. Popüler eserler dünyadaki sorunları doğrudan konu edinip bunlara çözüm aramak yerine hepsinden bağımsız dünyalar çizerler. Bilim kurgu bir roman ya da fantastik bir eserin günlük, sıradan hayatla çok az doğrudan ilişkisi vardır. Popüler türler içerisinde yaşadığımız hayata en çok yaklaşanlardan biri olan aşk romanları bile sıradan okuyucuların yaşayamayacağı, belki sürekli özlem duyacağı yüce aşkları konu edinirler. Popüler roman okurları da okuma süreci boyunca gerçek dünyanın sorunlarından kaçır ve romandan elde ettiği duygusal tatmini yaşar. Ancak bu anlatılanlar popüler romanın gerçek dünya ile hiç ilişkisi olmadığı anlamına gelmemektedir. Popüler romanlar yansıtmacı eserlerin aksine gerçek hayatla bağlantılarını dolaylı yoldan kurarlar. Bu ilişkinin ortaya çıkarılması için daha yukarıdan ve romanın dışından bakmak gerekmektedir. 1950'lerde ABD'de üretilen ve insanların yabancı yaratıklarla mücadelesini anlatan bilim kurgu romanları Soğuk Savaş'ın izlerini taşımaktadır. "McCarthyism" ideolojisinin de etkisiyle Sovyetler Birliği kitlelere insanlık düşmanı olarak sunulmuştur. M. Keith Booker bu dönemde hâkim olan "bizden olanlar" ve "bizden olmayanlar" ayrımının bilim kurguya yansıdığını ve böylece bilim kurgunun Soğuk Savaş ideolojisiyle eşleştiğini ifade eder (Booker, 2001: 6-10). Dolayısıyla popüler edebiyatın her türü çeşitli biçimlerde gerçek dünyaya dair mesajlar içermekte ancak bunu doğrudan yapmamaktadır.

Genel özelliklerine değindiğimiz popüler edebiyatın Türkiye'deki macerası aslında romanın ilk yazıldığı dönemlerde başlamıştır. Tanzimat döneminde ilk tercüme ve tefrika faaliyetlerinin çoğunlukla macera romanlarına yönelik olduğu bilinmektedir. Gazete sahipleri tirajları arttırmak için okuyucuların merakını uyandıran eserleri yayımlamışlardır. *Servet-i Fünun* dergisi sahibi Ahmet İhsan Tokgöz *Matbuat Hatıralarım* adlı kitabında en çok okunan yazarlardan birinin Jules Verne olduğunu belirtir. Kendisinin ilk çevirisi de Jules Verne'in *Seksen Günde Devr-i Alem* adlı kitabıdır (Tokgöz, 1993: 46).

Tanzimat'tan bugüne kadar Türk okuyucusu hemen her türdeki popüler edebiyat ürünlerini severek okumuştur. Ancak bu türlerde eser vermek söz konusu olduğunda durum değişmiştir. Edebiyatımızda 1980'li yıllara kadar aşk, polisiye, hidayet romanları ve popüler tarihi romanlar sıkça üretilmiş ve geniş bir okuyucu kitlesi tarafından sahiplenilmiştir. Bilim kurgu, fantezi, casus ve korku romanı gibi türler ise neredeyse hiç gelişmemiştir. Bu durumun okuyucu açısından kimi nedenleri vardır. Ancak kısaca belirtmek gerekirse Türk insanının Batı'da yoğun biçimde yaşanan yabancılaşma

duygusunu tatmaması, aile ve toplumla ilişkilerini koparmaması en önemli etkenlerdendir. Yabancılaşmanın ve bireyselleşmenin yoğunlaşmaması bireysel bir kaçış alanı olan popüler edebiyatın gelişimine olumsuz etkide bulunmuştur.

Popüler edebiyatın ülkemizde gelişmemesinin en önemli nedenlerinden biri de akademinin yıllar boyunca bu konuya ilgi göstermemesi, bu türdeki eserleri edebiyat saymaması, “gayri ciddi” bulmasıdır.² Popüler edebi ürünleri yazarlar ise akademi tarafından sürekli olarak suçlanmıştır. Ahmet Mithat Efendi ve Hüseyin Rahmi Gürpınar’a yönelik söylenenler bu yaklaşımı ortaya koyar. Nihad Sami Banarlı, A. Mithat için “A. Mithat tam anlamıyla popüler ve ansiklopedist bir muharrirdir. Onun eserlerinde derin bir bilgi veya sanat üstünlüğü aramak beyhudedir. Okuyucularına hikâye ve roman dışında fizik ve matematik okutmuştur.” (Banarlı, 2001: 965) diyerek onu değersizleştirmeye çalışır. Tanpınar ise Hüseyin Rahmi’yi “...en iyi romanlarında bile bir yığın kukla oynatır. .... Sonradan doğrudan doğruya polis ve tefrika romanına düşer.” (Tanpınar, 2000: 122) sözleriyle suçlar. Son cümledeki “düşmek” sözü akademinin konuya bakışımı çok iyi özetlemektedir.

Tüm bu tarihsel dönem boyunca baskın olan düşünce edebiyatın ülke sorunlarına çareler üretmenin ve siyasal propagandanın bir aracı olması gerektiğidir. Robert P. Finn, Türk edebiyatının Namık Kemal’in öncülüğünü yaptığı saraylı, aydın gelenekle, Ahmet Mithat ve Hüseyin Rahmi’nin temsil ettiği halkçı tavır arasında bölündüğünü öne sürer. (Finn, 2003: 49) Şüphesiz bu ayırım kanonik ve popüler edebiyat ayırımıdır. Peyami Safa’dan Kemal Tahir’e, Oğuz Atay’dan Orhan Kemal’e ve Tarık Buğra’ya kadar en çok adı anılan edebiyatçılarımız kanonik çizgiye uygun olarak eserlerinde sürekli memleket sorunlarını ele almışlardır.

1980 askeri darbesinden sonra ise her yöndeki politikanın tehlikeli hale gelmesi edebiyatın bu alandan uzaklaşmasına neden olmuştur. Aynı tarihlerden itibaren ciddi biçimde gelişen serbest piyasa ortamı önce televizyonun sonra da videoların Türk insanın yaşamına yaygın biçimde girmesini sağlamıştır. 1990’lı yıllarda bilgisayar ve internet teknolojileri Türkiye ile yabancı ülkeler arasındaki kültürel etkileşimi arttırmıştır. Yabancı film ve kitapların ülkede çok miktarda tüketilmesi popüler edebiyata ilgiyi arttırmıştır. Bilim kurgu, casusluk, fantezi gibi popüler edebi türler daha fazla tanınmış ve sevilmiştir. Gelişen kitap sektörü de bu türlerin toplumdaki tüketim alanını genişletmiştir. Bahsettiğimiz gelişmelerin doğal sonucu olarak yerli yazarlar popüler edebiyat ürünleri yazmaya başlamış ve ciddi bir sektörün oluşmasını sağlamışlardır.

1980 Sonrasında Popüler Edebiyat

1980 darbesi ile başlayan yeni dönemde eskiden de var olan kimi türler yazılmaya devam etmiştir. Bunlardan biri olan polisiye edebiyat bu gücünü yeni dönemde de devam ettirmiştir. Bununla birlikte toplumsal yapının değişimine paralel olarak polisiye yazarlarının türe bazı yenilikler getirdiği görülmektedir. Her şeyden önce polisiye edebiyatımız sadece İstanbul’u mekân olarak kullanmaktan vazgeçmiş, Anadolu’daki

² Bahsettiğimiz tavrı o kadar etkilidir ki Peyami Safa, Kemal Tahir gibi yazarlar kaleme aldıkları polisiye eserlerin kapağına kendi isimlerini yazmaktan çekinmişlerdir.

diğer şehirler de suçun arka planını oluşturmaya başlamıştır. İkinci olarak eski dönem polisliyelerinde dedektif ya da polis gibi profesyonel insanlar ağırlıkta iken günümüzdeki eserlerde gazeteciler, ev kadınları hatta kadın pazarlayıcıları dedektif rolünü üstlenebilmektedir. Yakın dönem polisliyelerinin en ilginç yanlarından biri de farklı cinsel eğilimlerin romana yansımalarıdır. Mehmet Murat Somer'in *Hop Çiki Yaya* üst başlıklı, yedi romanlık serisinde cinayetleri araştıran kişi travesti Burçak'tır. Polisiye edebiyatın son döneminde daha önce edebiyatımızda olmayan polis prosedürleri türünde eserlere de rastlanmaktadır. Emrah Serbes'in *Bir Ankara Polisiyesi* alt başlığını taşıyan ve Behzat Ç. adlı komiseriyle ünlenen iki romanlık eseri bu türün en başarılı örneğidir.

1990'lı yıllarda edebiyatımızı geniş biçimde etkilemeye başlayan postmodernizmin polisiye romana da sirayet ettiği görülmektedir. Postmodernizm, her şeyin bir şaka, bir oyun olarak algılanabileceğini ileri sürer (Strinati, 1996: 20). Dolayısıyla romanda oyun oynamak edebi açıdan meşrudur. Pınar Kür'ün *Bir Cinayet Romanı* ve *Cinayet Fakültesi* adlı eserleri yazarın da roman kahramanı olduğu, romanın bizzat karakterler tarafından şekillendirildiği çalışmalardır. Her iki roman da postmodern edebiyata uygun biçimde muğlak sonuçlara sahiptirler.

Eserlerinde parapsikolojiyi yoğun biçimde kullanan Hakan Yel de *Lokanta* adlı eseriyle türe yeni malzemeler sağlamıştır. Romanda, gizemli güçleri olan Kuzey adlı bir lokantacının suçluları kendi yöntemleriyle cezalandırılması konu edilmektedir.

Son dönemdeki popüler edebiyatta görülen değişim polisliyelerle sınırlı kalmamış aşk romanlarını da etkilemiştir. Geleneksel aşk romanları zengin erkek ve fakir genç kızın aşklarını anlatmıştır. Bu eserlerde cinsellik geri planda tutulmuş hatta hiç yer verilmemiştir. 1980 sonrasında yazılan aşk romanlarının büyük kısmında bu yapının değiştiği görülmektedir. Ahmet Altan, Duygu Asena, Halim Bahadır gibi yazarların eserlerinde cinsellik geniş yer tutmaktadır. Benzer şekilde eski dönem aşk romanlarında, evlilik, en önemli amaçken 1980 sonrası aşk romanları evlilik kurumunu geniş biçimde eleştirmişlerdir. Ancak bu değişimin ülkemizdeki aşk romanlarına has olmadığı da bir gerçektir. Batı'da yazılan aşk romanlarında benzer bir değişim göze çarpmaktadır. "1980 ve 1990'larda kadın kahramanlar yine ekonomik olarak özgür ve evlilikten sonra çalışmaya devam ediyorlardı. Kadınlar arzularını seslendiriyor ve sekse katılıyor ayrıca seks onlar için daha zevkli ve daha az şiddet dolu olarak sunuluyordu" (Makinen, 2001: 30).

Geleneksel aşk romanlarında en önemli unsur romantizmdir. Yeni dönemdeki eserlerde de eskiye benzer şekilde romantizmin geniş biçimde işlendiği eserler vardır. Tuna Kiremitçi, Kürşat Başar, Canan Tan gibi yazarlar, kahramanlarını romantik kişiliklerden seçmişlerdir. Ancak son üç yazarın eserlerindeki yoğun nostalji ve çocukluğa dönme isteği modern şehir yaşamından kaçmak isteyen günümüz okuyucusunun hislerini yansıtmaktadır.

1980 öncesi dönemde yazılmaya başlamış olan türlerden biri de popüler tarihi romanlardır. Abdullah Ziya Kozanoğlu, Feridun Fazıl Tülbentçi, Reşat Ekrem Koçu, Refi Cevad Ulunay gibi yazarlar tarafından Türk okuyucusuna sevdiren popüler tarihi romanlarda en önemli öğe, yiğit, mert, cesur Türk akıncı ve leventlerinin Hıristiyanlarla ve Müslüman olmayan diğer gruplarla giriştiği mücadeledir. 1980'li yıllardan itibaren

popüler tarihi romanların sayılarının azaldığı dikkat çekmektedir. Tarih bilgisinin toplumda giderek yaygınlaşması karikatürize bir dünya kuran tarihi romanlara duyulan ilgiyi aşağıya çekmiştir. Günümüzde eski örneklerinden çok daha başarısız ve kuru da olsa bu türde eserler üretilmeye devam etmektedir. Yetmişli yıllardan beri yazı hayatını sürdüren Yavuz Bahadıroğlu'na ek olarak Kemal Arkun, Hadi İstek, Ahmet Yılmaz Boyunağa gibi isimler türe katkısı olan yazarlarıdır.

Yeni dönemdeki popüler tarihi romanların en önemli farklılığı erotizmin tamamen ortadan kalkmış olmasıdır. Eski dönem eserlerinde erotizm, kahraman Türk akıncısı ile ona âşık olan Hıristiyan kızların ilişkileri aracılığıyla, romanlarda sıkça kullanılmıştır. Yakın dönemlerde toplumun muhafazakarlaşmasının bir sonucu olarak bahsettiğimiz eserlerde erotizmin yaşanmadığı, içki içilmediği görülmektedir. Muhafazakarlaşmanın bir başka etkisi de bahsi geçen yazarların eserlerinde sürekli olarak din değiştiren ve Müslüman olan kişiliklerin ortaya çıkmasıdır. Romanlarda Bizanslı, Hıristiyan Türk ya da Macar çok sayıda insanın Müslüman olması yazarın, okuyucunun dini duygularına seslenerek piyasa etkisini artırma çabası olarak görülmektedir.

Yeni dönem muhafazakarlığının nicel ve nitel olarak etkilediği bir başka tür hidayet romanlarıdır. Hidayet romanları 1968 yılında Hekimoğlu İsmail'in *Minyeli Abdullah*'ı ile başlamış, 80 ve 90'lı yıllarda yazılmaya devam etmiştir. 1980 öncesi hidayet romanlarında zaten dindar olan bireylerin ülkelerinde dinlerini daha açık biçimde yaşama istekleri konu edilmiştir. Yakın dönemdeki hidayet romanlarının neredeyse tamamı bu çizgiden ayrılıp arayış içerisinde olan insanların dini keşfetmelerini konu etmiştir. Günümüzdeki hidayet romanları özellikle mankenlerin, Batılı yaşam tarzına sahip insanların ve zenginlerin dine yönelmelerini anlatmaktadır. Emine Şenlikoğlu, Halit Ertuğrul, Sevim Asımgil gibi yazarların öncülük ettiği bu türdeki eserlerde "çağdaş" olmak, içki, kumar ve fuhuşla özdeşleştirilmiş ve bu gruptaki insanların Müslümanlara çeşitli biçimlerde zulmettiği öne sürülmüştür.

Yakın dönemin hidayet romanlarında geleneksel İslami yaşam tarzı da eleştirilmiş, siyasal İslam mücadelesine katılmayan insanlar gerçek İslam'ı yaşamamakla suçlanmıştır. Mehmet Zeren'in *Öz Yurdunda Garipsin* adlı eseri "İslamcı harekete dâhil olanlar ve bu hareketin dışındakiler" ayrımını çok net biçimde çizmiştir.

Hidayet romanlarının en çok üzerinde durduğu bir konu da türbandır. Siyasal İslam'ın bir sembolü olarak öne çıkmış olan türban hidayet romanlarının tamamında en çok önemsenen nesnedir. Dini keşfeden çağdaş kızların türban giymeleri sıkça rastlanan sahnelerdendir.

1990'lı yıllarda İslamcı hareket güç kazanmış ve siyasal İslam sisteme entegre olarak onun nimetlerinden faydalanmaya başlamıştır. İlerleyen zamanda siyasal İslam'ı savunan zengin bir sınıf ortaya çıkmıştır. Bu süreç İslamcı yazarların zenginliğe bakışının önemli biçimde değişmesine yol açmış ve bu değişim romanlara da yansımıştır. Minyeli Abdullah kendisini dinden uzaklaştıracağını düşünerek kazandığı tüm parayı yoksullara dağıtırken günümüz hidayet romancıları kahramanlarının zenginliğini özellikle vurgularlar. Sevim Asımgil'in *İsmailağa Sokağı*, Ahmet Günbay Yıldız'ın *Aşka Uyanmak*, Emine Şenlikoğlu'nun *Hıristiyan Güllü* romanlarında

kahramanların hepsi çok zengindir. İsmail Fatih Ceylan'ın romanlarının büyük kısmında da olaylar Etiler, Nişantaşı, Bebek gibi semtlerde geçer.

Buraya kadar bahsedilen türlerin hepsi 1980'lerden önce başlamış ve günümüzde de devam etmektedir. Batıda uzun yıllardır üretilen ve büyük başarı kazanmış olan kimi popüler türler ise ülkemizde ancak 1980'lerde hatta 1990'lı yıllarda başlamıştır.

Yakın dönemde edebiyatımıza giren türlerden biri fantezi romanı ya da fantastik romandır. Geleneksel halk hikâyelerinde ve dini kitaplarda çok sayıda fantastik unsur bulunmakla birlikte bunların hiçbiri fantastik romanın doğmasını sağlayamamıştır. Fantastik romanın Türkiye'de yazılması ancak 1990'larda mümkün olabilmektedir.

Yerli fantastik romanların büyük kısmı yaşadığımız dünyanın fantastik unsurlarla yeniden yorumlanmasına dayanmaktadır. Birincil dünyayı yani yaşadığımız ortamı merkeze alan fantastik romanlar içerisinde en önemlisi Saygın Ersin'in yazdığı *Zülfikarın Hükümü* ve devamı niteliğindeki *Erbain Fırtınası* adlı eserleridir. Karanlık fantezi türündeki eserlerinde yazar, Truva savaşından Hitit mitolojisine, İslam tarihinden Batılı inançlara kadar çok sayıda kültürel unsuru bir araya getirmiştir. Batılı vampirlerin Geceli adını aldığı, Lokman Hekim Ocağı mensuplarının tulsımlarla, sihirlerle bezenip kötülükle mücadele ettiği roman son dönem edebiyatımızın tamamı için önemli bir örnektir.

Şehir fantezisi türünün en önemli yazarı ise Sadık Yemni'dir. Yemni, *Muska*, *Yatır*, *Öte Yer* gibi romanlarında Sarp adlı kahramanının 1960'lardan bugüne kadar İzmir'de yaşadığı maceraları anlatmaktadır. Şehir Fantezisinin önemli bir özelliği olarak paralel evrenler, başka dünyalara gidip gelmeye yarayan enerji koridorları ve doğüstü varlıklar bahsi geçen eserlerde sıklıkla konu edilmektedir.

Türün bir başka ismi olan Zafer Sönmez de *Gerdekkaya* üst başlıklı iki kitaplık serisinde tesadüfen yeraltına inen çocukların maceralarını kaleme almıştır. Eserde bilim kurgunun siberpunk (cyberpunk) adlı alt türünden yararlanılmış, çok sayıda teknolojik aygıt okuyucunun önüne getirilmiştir.

Batılı fantezi romanları içerisinde en başarılı olanlar ikincil dünyayı anlatanlardır. Bu türdeki romanlar özellikle son altmış yılda yani Tolkien'in *Yüzüklerin Efendisi*'ni yayımlamasının ardından büyük başarı kazanmıştır. İkincil dünya fantezilerinin en önemli türü epik fantezilerdir. İkincil bir dünyada, tulsımlar ve büyüler eşliğinde gerçekleşen, iyi ve kötü arasındaki mücadelelerin anlatıldığı epik fantezi türü ülkemizde şu an için yalnızca Barış Müstecaplıoğlu'nun dört kitaplık *Perg Efsaneleri* serisi ile temsil edilmektedir. Romana mekân olan Perg diyarında çok sayıda fantastik canlı yaşamaktadır. Tıpkı Batılı örneklerindeki gibi burada da bir grup genç insan macera dolu bir yolculuğa çıkarlar. İyi ve kötü çok sayıda canlı ile karşılaşır ve dostluğun değerini anladıkları yolculuk mutlu sonla biter.

Ülkemizde de çok sayıda insan tarafından yıllarca okunmuş olan *Barbar Conan* çizgi romanları "kılıç ve büyü" (*sword and sorcery*) türünün en tanınmış örneğidir. 2007 yılında yerli fantezi edebiyatımız bu türdeki bir esere de kavuşmuştur. Orkun Uçar'ın yazdığı *Asi* adlı kitap *Habis Üçlemesi*'nin ilk eseridir. Eserde kaslı savaşçıların kötülere karşı yaptıkları mücadele sırasında şiddet yoğun biçimde kullanılmaktadır. Ayrıca çok

sayıda fantastik yaratık, sihir ve büyü Derzulya adlı yeniden oluşturulmuş olan bu dünyanın tamamlayıcı unsurlarıdır. Yazar türün tüm unsurlarını başarılı kullanmış ancak çok fazla sayıda kişilik ve olaylar nedeniyle takip edilmesi zor bir roman yaratmıştır.

İlk örnekleri 90'lı yıllarda kaleme alınan fantastik romanların aksine korku romanlarının tarihi çok daha eskiye gitmektedir. Hüseyin Rahmi, *Gulyabani*, *Mezarından Kalkan Şehit* gibi birkaç korku romanı yazmıştır. Kerime Nadir'in tek korku romanı olan *Dehşet Gecesi* adlı eseri ise Batılı benzerlerini aratmayan başarısıyla dikkat çekmiştir. Az sayıdaki bu örneklerle rağmen korku türü 90'lı yıllara kadar yerleşememiş, istikrarlı biçimde gelişememiştir.

Korku romanlarının Batı edebiyatındaki temeli gotik edebiyata dayanmaktadır. Gotik romanlarda kullanılan "...dehlizler, iskeletler, zincirler, işkence odaları, hayaletler, batıl inançlar, lanetler, kanlı cinayetler, kapkara ruhlar, intikamlar ve ırza geçmeler" (Scognamillo, 1997: 27) daha sonraki dönemde modern korku romanlarında da karşımıza çıkmıştır.

Doğaüstü güçlerin insanlara etkilerinin konu edildiği korku romanları incelendiğinde yazarlarımızın geleneksel halk inançlarını bu türdeki eserlerde kullanmaya başladığı görülmektedir. Cinlerin, hayaletlerin ve al karısı türünden varlıkların Anadolu'daki inanış biçimleriyle el alındığı romanların sayısı her geçen gün artmaktadır. Gerçek bir korku romancısı olan Orhan Yıldırım'ın *Ecinni* adlı eseri halkın cinler hakkındaki düşüncelerini, onlarla mücadele yöntemlerini etraflıca ele alan önemli bir çalışmadır. Orhan Yıldırım gerçek dünyada çıkar için hayaletleri kullanan insanları anlattığı *Beyaz İntikam* ile, bir seri katilin dehşet verici cinayetlerinin yarattığı korkuyu işleyen *Çoruh Seni Lanetliyor* adlı eserlerinde sürekli olarak *Çoruh Vadisi*'ni kullanır. Yazar, Anadolu kırsalını bir korku atmosferi kurmak için kullanmıştır. Bu haliyle onun eserleri 18. Yüzyılın sonlarında Amerikan gotiğini başlatan Charles Brockden Brown ve Edgar Ellan Poe'nun eserlerine benzemektedir.

Doğaüstü güçlerin işlendiği eserlere al karısı inançlarının korku malzemesi yapıldığı, Erkut Deral'a ait olan *Gece Gelini*'ni de eklemek gerekmektedir. Ayrıca Doğu Yücel'in hayaletleri konu alan *Hayalet Kitapı*' ve Çağan Dikenelli'nin, kaynağı belli olmayan güçlerin yarattığı korkuyu anlatan *Taşıyıcı* romanları da bu türe yeni katkılarda bulunan eserlerdir.

Gerçek dünyanın korku kaynağı olarak sunulduğu romanlar ise çoğunlukla insan psikolojisinin korkutucu yanlarını öne çıkarmaktadırlar. Türkiye'de edebiyat alanındaki yerini sağlamlaştırmaya başlayan korku edebiyatı psikolojinin sağladığı imkânlardan faydalanmaya başlamıştır. Elif Karakaş'ın *Lanetli Genler* romanı farklı nesillerde ortaya çıkan bir katil güdüsünü ele almış, Osman Aysu'nun *Saklı Gerçek*'inde ise insanın egosu ile id'i arasındaki çatışma konu edilmiştir.

Gerçek dünyayı anlatan korku romanlarının büyük bölümünde mekân büyük şehirlerdir. Büyük şehirlerdeki kalabalık nüfusun ortasında yalnızlığı ve bunun getirdiği korkuları yaşayan bireyin öyküsü korku romanlarının beslenme kaynaklarıdır. Hikmet Hükümenoğlu'nun *Kar Kuyusu* adlı eseri İstanbul'da ve daha önemlisi nüfusun

en kalabalık olduğu yerlerden birinde, Beyoğlu'nda, yaşanan korkutucu olayları okuyucuya sunmuştur.

Bilim kurgu türü ise ülkemizde okuyucular nezdinde her zaman ilgi görmüş ancak yok denecek kadar az üretilmiştir. Metin Atak'ın 1971 yılında yayımlanan *Gezegenler Savaşıyor* adlı eseri bu birkaç romandan biridir. 1990'lı yıllardan itibaren bilim kurgu türü dikkate değer bir gelişme göstermeye başlamıştır.

Batıda, özellikle Hiroşima'ya atılan atom bombasının ardından, büyük savaş sonrasını anlatan bilim kurgu eserlerinin büyük ilgi gördüğü anlaşılmaktadır. Yerli edebiyatımızda da Aşkın Güngör'ün yazdığı *Gohor: Kuyametten Sonra* adlı eser bu türdeki bilim kurgunun ilk örneğidir. 2436 yılından sonra geçen olayları anlatan romanda dönemin modern teknolojisiyle kurulmuş cam kentlerde oturanlarla bu kentlerin dışında yaşayan insanlar arasındaki gerilimler konu edilmektedir.

Bilim kurgunun alt türü olan saf bilim kurgu güncel yaşamın eleştirisine olanak tanıyan eserleri içerisinde barındırmaktadır. Ülkemizde Ali Nar, *Uzay Çiftçileri*; M. Semih Arıcı, *Uluğ Bey: Ganimid Savaşçıları*; Zühtü Bayar ise *Sahte Uygarlık* adlı eserleriyle bu türün örneklerini vermişlerdir. Ülkemizde devam eden siyasal çekişmeler sık sık edebiyatımıza da yansımıştır. Yeni üretilmeye başlayan bilim kurgu da bu sorundan nasibini almıştır. Ali Nar, eserinde İslamcı ideolojiyi seslendirmiş, Semih Arıcı ise milliyetçiliği öne çıkarmıştır. Son olarak Zühtü Bayar ise romanını anarşist düşünceye uygun biçimde şekillendirmiştir.

Özlem Alpin Kurdoğlu'nun *Son Cephede Şafak ve Yüreğin Zafere Çağrısı* adlı eserleri ise yabancı yaratıklarla insanların mücadelesini konu alan alt türe girmektedir. Özlem Alpin bir dönem büyük beğeni toplayan *Alien* adlı filmin devamı niteliğinde yazdığı eserle yerli bilim kurgu türüne önemli bir katkıda bulunmuştur.

1960'lı yıllarda sosyal bilimlerin gelişimiyle birlikte bilim kurgu, salt teknoloji merkezli bir tür olmaktan çıkmış, yeni gelişen sosyoloji, psikoloji gibi bilimlere de kullanmaya başlamıştır. Sosyal bilim kurgu denen bu yeni alt türün ülkemizdeki en önemli temsilcisi Gündüz Öğüt'tür. Yazar, *Şafağı Getirenler* adlı eserinde psikolojinin toplumlara kontrol etme amacıyla kullanılmasını eleştirmiştir.

Selma Mine de sosyal bilim kurgu alanına giren iki kitaplık *Unutulan Gezegen Du'nia* ve *Tanrıların Kenti A'bab'ilu* adlı eserlerinde Dünya'daki yaşamın uzaydan gelen canlılar tarafından başlatılmış olabileceğine dair bir spekülasyon geliştirmiştir. Yerli bilim kurgular içerisinde üzerinde en çok düşünülmüş ve kurgulanmış eserlerden biri olan bu seride Kovayalı bilim adamlarının ve esir tüccarlarının geliştirdiği dünyalı canlıların gelişimi konu edilmiştir.

Soğuk Savaş'ın etkilerini en yoğun biçimde hissedilen Türkiye'de bu duruma aykırı olarak casus romancılığı önceki dönemlerde hiç gelişmemiştir. Esat Mahmut Karakurt'un *Ankara Ekspresi*'nden sonra 1990'lı yıllara kadar hiç casus romanı yazılmaması açıklanması güç bir durumdur. Ancak Soğuk Savaş'ın bitiminden sonra bu türün gelişmeye başlaması politik kaygıların yazarları yönlendirdiği düşüncesini akla getirmektedir.

Yerli casus romanları sadece ülke içindeki casusluk faaliyetlerini anlatmakla yetinmemiş, Orta Doğu, Rusya, Yunanistan gibi çevre bölgelerdeki istihbarat çalışmalarını da ele almışlardır. Yabancı ülkelerin koşullarını iyi bilmeyi gerektiren bu tavır casus romancılığımızın yurtdışına açılması için önemli bir aşamadır. Popüler romancılığımızın en önemli ismi olan ve hemen her türde roman yazan Osman Aysu'nun *Lenin'in Mangası* ve *Tamara'nın Gözyaşları* adlı romanları Rusya'da sistem değişikliği sonrasında gerçekleşen darbe girişimlerini konu edinmektedir. Yazar, Rusya'daki siyasal gelişmeleri ve casusluk faaliyetlerini başarıyla anlatmaktadır.

Casus romanlarında Türkiye'ye yönelik tehditler geniş yer tutmaktadır. Osman Aysu'nun *Odak Noktası*'nda Türkiye'deki yabancı casusların deşifre edilme sürecini anlatmaktadır. Bülent Rusçuklu'nun yazdığı *Savaşın Eşiğinde* ise dünyadaki egemen güçlerin Türkiye ile Yunanistan arasında savaş çıkarma yönündeki çabalarını engelleme mücadelesine dayanmaktadır. Kendisi de eski bir MİT ajanı olan Bülent Rusçuklu'nun hem istihbarat deneyimlerini romanlarda iyi kullandığı hem de casus romanlarının formüllerini başarıyla uyguladığı görülmektedir. Batılı casus romanlarında casusların kadınlarla yaşadıkları maceralara sıklıkla rastlanır. Yukarıda adı geçen iki romanımızda ve daha sonra bahsedilecek eserlerde cinselliğin sık sık okuyucunun önüne geldiği görülmektedir.

Ian Fleming'in *James Bond* adlı kahramanının dünya çapındaki ününden sonra pek çok yazarın bu türden süper casusları yaratmaya çalıştığı görülmüştür. Popüler edebiyatımızda casusların büyük kısmı istihbarat örgütlerinin sıradan elemanları olarak karşımıza çıkar. Tabii ki bu kişiler sıradan insanlardan çok daha yetenekli, cesur ve zekidirler ancak diğer casuslardan keskin çizgilerle ayrılmazlar. Halil Kanargı, *Akreple Dans* ve *Hedef Ağca* isimli kitaplarında temel kişilik olan Boran Türkoğlu aracılığıyla bu eksikliği gidermeye çalışmıştır. Akrep kod adlı Boran Türkoğlu tıpkı James Bond gibi yakın dövüş tekniklerine, teknolojik cihazlara ve idealizme sahiptir. Ayrıca ülkesi için her türlü tehlikeye atılmaktan geri durmayacak kadar cesaretlidir.

Günümüzde dünyadaki karmaşık sosyal politik ortam popüler edebiyatçıların kullanması için çok sayıda malzeme vermektedir. Casus romanları bu karmaşada ülke çıkarlarını korumaya çalışan bireylerin başından geçenleri anlatarak var olan malzemeyi değerlendirmektedir. Siyasal kurgu romanları da aynı kaynaktan beslenmekte ve önce Türkiye, sonra da tüm dünyada olası siyasal gelişmelere dair spekülasyonlar üretmektedir.

Siyasal kurgular geleneksel politik romanlardan ayrılmaktadır. Politik romanlar ülke ve dünya gerçeklerine dair düşünceler üretip bunları tartışma amaçındadırlar. Kemal Tahir'in *Kurt Kanunu* bu türün önemli örneklerindedir. Yazar, Cumhuriyet'in kuruluş aşamalarında muhaliflerle iktidardakilerin çekişmelerini tarihsel gelişmeler ışığında değerlendirir. Siyasal kurgularda ise bu türden düşünceler geliştirilmez; tam tersine olayların düşünsel boyutu her zaman geri plandadır. Okuyucunun bu tür eserlerde takip etmek zorunda olduğu ana unsur yaşanan maceralardır. Dolayısıyla siyasal kurgular var olan dünyayı eleştirmek yerine aynen kabul ederler ve hareketi öne çıkarırlar.

Son dönemde ciddi bir gelişme gösteren siyasal kurgu eserlerinin en tanınmış Orkun Uçar ve Burak Turna ikilisinin yazdığı *Metal Fırtına*'dır. Roman ABD'nin, zengin yer

altı kaynaklarını yağmalamak için Türkiye'ye saldırmasını konu edinmektedir. Doğal kaynakların dış güçler tarafından ele geçirilme isteği pek çok siyasal kurgunun ortak temasını oluşturmaktadır. *Metal Fırtına*'da hedef bor madenleridir. Can Giray'ın yazdığı *Bor Büyüsü* adlı romanda da aynı sebeple çıkan çatışmalar ele alınmıştır.

Metal Fırtına yayımlandıktan kısa bir süre sonra tüm zamanların en çok satan kitaplarından biri olmuştur. Bu başarının arkasındaki nedenler incelendiğinde daha önce işlenmemiş bir konunun yani ABD'nin Türkiye'ye saldırmasının okuyucu nezdinde önemli bir etki yaptığı görülmektedir. *Metal Fırtına*'da Gökhan adlı tipin özverili çabalar sonucu ABD'ye nükleer bomba atması çizilen kişiliğin etkisini arttırmıştır. Casus romanlarına benzer şekilde Gökhan da neredeyse bir süper ajan gibi tek başına hareket etmekte ve her türlü zorluğu aşabilmektedir.

Orkun Uçar ve Burak Turna'nın yolu *Metal Fırtına*'dan sonra ayrılmış ve her ikisi de eserin devamı niteliğinde yeni romanlar yazmışlardır. Bahsedilen devam romanlarında ve diğer siyasal kurgularda görülen en önemli özellik milliyetçiliği yoğun biçimde kullanmalarıdır. Halil Kanargı'nın *Metal Eridi* adlı eserinde, Selman Kayabaşı'nın *Teşkilat*'ında ve Ahmet Şafak'ın *Kurt* adlı romanında milliyetçilik en önemli meseledir. Bu sayede okuyucu ile popüler roman arasında bir duyguyu yakınlaşması kurulmuş ve romanın piyasa başarısı garantilenmeye çalışılmıştır.

Milliyetçilik konusunda olduğu gibi dini duygular da siyasal kurguların en çok başvurdukları malzemelerden olmuştur. Popüler edebiyat üreticileri her zaman piyasa kurallarına göre üretim yapmak ve satışları arttırmak isterler. Eğer bir formül, bir konu ya da tema ilgi çekmezse hemen yenisini aramak zorundadırlar. Ülkedeki İslamcı yükseliş de popüler edebiyatçıların ilgisini çekmiş, bunu çeşitli biçimlerde satışlara yansıtmaya çalışmışlardır. Günümüzde dinin merkeze alındığı romanların sayısı sürekli olarak artmaktadır.

Turgay Güler'in otuza yakın baskı yapan eseri *Mehdix*, dindar bir Genelkurmay başkanının dünyayı dize getireceği öngörüsü ve temennisini işlemektedir. Romanda, Genelkurmay başkanı, Hz. Musa'nın esasını kullanarak Batı'yı ve İsrail'i yener. Ayrıca aynı komutan İslamcı siyasetin son elli yıldır en önemli propaganda malzemelerinden birini kullanır: Ayasofya'yı ibadete açtırır.

Mustafa Karnas'ın *Çürük Elma Operasyonu*, *Kuzu Kesimi Operasyonu* ve *Süleyman Mabedi Operasyonu* adlarını taşıyan kısa romanları da Türkiye'de bir din devleti kurmak isteyen Evangelistlerle Müslümanların mücadelesini ele alır. Yücel Kaya'nın *Papa'ya Suikast: 16. Benedict'i İstanbul'da Kim Öldürecek?* başlıklı eseri Yahudilerin, Hıristiyan kilisesinin ve buraya bağlı tarikatların gizli, kanlı maceralarına odaklanmıştır. Dan Brown'ın *Da Vinci Şifresi* adlı kitabına benzeyen eserde, Müslüman bireylerin, adları geçen bu dinlere yönelik tepkileri harekete geçirilmeye çalışılır. Siyasal kurgular bu özellikleri ile tüm diğer popüler türlerden çok daha fazla siyasi ortama bağlı olduklarını göstermişlerdir.

Sonuç

Popüler edebiyatın her türünün 1980 sonrasında ciddi gelişmeler yaşaması genel olarak edebiyatımızın oyun sahasının genişlediği anlamına gelmektedir. Roman farklı

açılardan bakılsa da sürekli tekrarlar yaparak ülke sorunlarını işleme kaygısından kurtulmuştur. Böylece edebiyatımızda ilk defa edebiyat dünyasının yönlendirdiği edebi zevkler değil, bireylerin kendi benliklerinden gelen zevkleri ön plana çıkmıştır. Günlük siyasal, toplumsal ve ekonomik sorunların nasıl algılanması gerektiğine dair rehberlik yapan edebiyat bu görevi bir kenara bırakarak okuyucuların bireysel duygularını ve ihtiyaçlarını dikkate almaya başlamıştır.

Popüler türlerin basım sayısının artması tüm dünyada olduğu gibi ülkemizde de kitap sektörünü besleyen, bu sektörü her zamankinden fazla geliştiren bir etkide bulunmuştur. Önceki dönem Türk romanları durağan sayılarda satılmaya devam ederken popüler ürünler ani ve büyük satış dalgaları oluşturmuşlardır. *Metal Fırtına*, *Mehdix* ya da *Perg Efsaneleri* yayınevlerinin ciddi paralar kazanmasını sağlamıştır. Kazanılan paranın artması kitap işini çekici hale getirip yeni yayınevlerinin kurulmasına yol açtığı gibi mevcut yayınevlerinin de her geçen gün daha fazla popüler ürünlere yönelmesine neden olmuştur.

Edebiyat sosyolojisi açısından bakıldığında ise popüler edebi türlerin sayısının ve bu türlere dâhil olan eserlerin basım sayısının artması okuyucuların zevklerinin her geçen gün incelendiğini göstermektedir. Artık okuyucular kendilerine okumaları salık verilen “önemli” edebi ürünler yerine kendi zevklerine uygun türdeki romanları aramaktadır. Sözelimi hidayet romanlarının, aşk romanlarının ya da fantezi edebiyatının kendilerine has okuyucu kitlelerinin olması yukarıda belirtilen düşünceyi desteklemektedir. Okuyucu artık roman okumak için değil, iyi bir polisiye, iyi bir bilim kurgu okumak için kitapçı dükkânlarını araştırmaktadır.

Çeşitlenen ve incelen okuyucu zevkleri iyi değerlendirildiğinde yani piyasa araştırmalarıyla net biçimde ortaya konup bunları karşılayacak eserler üretildiğinde kitap sektörünün çok daha büyük bir atılım yapması kaçınılmazdır. Ayrıca popüler edebiyat Batılı ülkelerde olduğu gibi film ve müzik sektörlerinin de büyümesine önemli katkılarda bulunabilecektir.

Popüler edebiyatın gelişmesi ile ilgili en önemli nokta Türk okurunun modernleştiğini göstermesidir. Okurlar artık ülkeyi düşünmek yerine bireysel zevklerini, heyecan ve merak duygularını tatmin etmek istemektedir. Bireyin her geçen gün artan biçimde topluma yabancılaşmasının, kendi iç dünyasıyla ve zevkleriyle baş başa kalmasının sonucu olarak popüler kültür ürünleri bu yabancılaşmaya bir cevap olarak daha güçlü biçimde ortaya çıkmıştır. Batıda modernleşme ile popüler kültürün gelişiminin eşzamanlı olduğu dikkate alındığında bu durum olağan görünmektedir. Türkiye, geç ve yüksek maliyetli olsa da modernleşme yolunda hızlı adımlarla ilerlemeye devam etmektedir.

KAYNAKÇA

Banarlı, N. S. (2001), *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi* (2 Cilt), Milli Eğitim Basımevi, İstanbul.

- Booker, K. (2001), *Monsters, Mushroom Clouds, and the Cold War: American Science Fiction and the Roots of Postmodernism, 1946-1964*, Greenwood Press, Westport-Connecticut- London.
- Finn, R. P. (2003), *Türk Romanı: İlk Dönem, 1872-1900*, Agora Kitaplığı, bs.2., İstanbul.
- Makinen, M. (2001), *Feminist Popular Fiction*, Palgrave Pub., Hampshire and New York.
- Scognamillo, G. (1997), *Dehşetin Kapıları*, Kamer Yayınları, bs. 2, İstanbul.
- Strinati, D.(1996), *Introduction to Theories of Popular Culture*, Routledge, (ed. 2), London.
- Tanpınar, A. H. (2000), *Edebiyat Üzerine Makaleler*, Dergah Yayınları, bs. 6,İstanbul.
- Tokgöz, A. İ. (1993), *Matbuat Hatıralarım*, İletişim Yayınları, (Yay. Haz. Alpay Kabacalı), İstanbul.
- Umberto, E. (Şubat 1995), *Kara Korsanın Gözyaşları*, *Adam Sanat: Aylık Sanat Dergisi*, S. 11, ss. 51.